

УДК 336:339:355

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.202.78-86>

Джигора О.М.

кандидат економічних наук

Державний університет «Житомирська політехніка»

Dzhyhora Olha

PhD in Economic Sc.

Zhytomyr Polytechnic State University

<https://orcid.org/0000-0001-8490-3917>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ НАТО

У статті розглядається теоретичне та методологічне підґрунтя фінансового механізму діяльності Північно-атлантичного Альянсу, яка є міжнародною організацією військового напрямку, її основні напрями діяльності і мета створення на функціонування в історичному контексті. Розроблено проєкцію принципів «вічного миру» І. Канта на інституційний дизайн НАТО. Проаналізовано засади функціонування фінансових механізмів у багатонаціональних безпекових структурах, базуючись на концепції функціоналізму. Зосереджено увагу на механізмах міждержавної співпраці з позиції теорії неофункціоналізму (теорії регіональної інтеграції). Розглянуто фінансовий механізм НАТО крізь призму інституціонального підходу в умовах розширення. Досліджено вплив теоретичних підходів міжнародних відносин на формування фінансової архітектури НАТО. Запропоновано концептуальну модель формування фінансової архітектури НАТО.

Ключові слова: міжнародні відносини, безпека, НАТО, фінансовий механізм, концепція функціоналізму, неофункціоналізм, військовий бюджет, фінансова архітектура.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR THE FORMATION OF THE FINANCIAL MECHANISM OF NATO ACTIVITIES

The article examines the theoretical and methodological basis of the financial mechanism of the North Atlantic Alliance, which is an international military organisation, its main activities and the purpose of its creation and functioning in the historical context. A projection of the principles of Kant's 'eternal peace' on the institutional design of NATO is developed. The principles of functioning of financial mechanisms in multinational security structures are analysed based on the concept of functionalism. Attention is focused on the mechanisms of interstate cooperation from the standpoint of neofunctionalism (theory of regional integration). The theoretical basis of the financial mechanism of NATO's activities is studied from the perspective of the neofunctional approach, in which effective resource management is seen as a catalyst for political consolidation and institutional deepening of the North Atlantic Alliance. The author characterises the Alliance's budgetary management as an element of the deeply rooted liberal order, within which states agree to partial transfer of powers to supranational structures in order to achieve collective security and resource allocation. The methodological apparatus of institutional economics, in particular, the concepts of O. Williamson and D. North, as providing a deep understanding of the interaction of formal and informal institutions in intergovernmental organisations, is studied. The financial mechanism of NATO is considered through the prism of the institutional approach in the context of enlargement. The influence of theoretical approaches to international relations on the formation of NATO's financial architecture is studied. A conceptual model of NATO financial architecture is proposed. It is clarified that NATO's financial mechanism in the context of enlargement involves not only a review of budget priorities, but also the transformation of the institutional architecture capable of supporting effective interaction between old and new members of the Alliance. From the perspective of the constructivist approach, it is determined that the financial structure of NATO is not only a reflection of the material interests of member states, but also the result of social processes that construct values, institutions and behavioural standards in the field of security.

Keywords: international relations, security, NATO, financial mechanism, concept of functionalism, neofu.

JEL classification: F53, G32, H61.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи міжнародної безпеки та зростання ролі міжурядових військово-політичних об'єднань, питання фінансування діяльності Північноатлантичного альянсу набуває особливої актуальності. Розширення НАТО

постає не лише як геополітичний процес, а й як складний управлінсько-фінансовий феномен, що потребує ґрунтовного наукового осмислення механізмів, які забезпечують інституційну життєздатність, стійкість і адаптивність Альянсу до нових безпекових викликів.

Аналіз фінансової взаємодії між державами-членами Північноатлантичного альянсу вимагає не лише вивчення інституційних особливостей, бюджетних процедур та механізмів розподілу ресурсів, а й дослідження теоретико-методологічного підґрунтя формування фінансової архітектури Альянсу. Зокрема, актуальними вбачаються підходи функціоналізму, неофункціоналізму, неореалізму, інституціоналізму, конструктивізму та поліцентризму, кожен із яких пропонує унікальну аналітичну перспективу щодо природи співпраці, легітимності рішень та механізмів фінансової інтеграції у межах НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікаційна активність щодо дослідження теоретико-методологічних аспектів формування фінансового механізму діяльності НАТО в процесі розширення охоплює низку ключових питань та напрямків, які відображають сучасні тенденції та наукові досягнення в цій сфері. Вивчення теоретичного аспекту діяльності НАТО розглядало широке коло вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Артьомов, А. Войціховський, С. Галака, Л. Зіняк, В. Кордон, С. Кубієвич, В. Лажнік, С. Ліпкевич, А. Мартинов, А. Моренчук, Д. Мітрані, Дж. Найа, М. Олсон, Г. Перепилиця, І. Поліщук, М. Романюк, Б. Руссета, І. Храбан, І. Сліденко, С. Федонюк та інші. Водночас проблематика формування фінансового механізму діяльності НАТО в умовах

розширення не була висвітлена у працях українських вчених.

Мета статті – дослідження теоретичних та методологічних аспектів щодо формування фінансового механізму діяльності НАТО в процесі розширення.

Виклад основних результатів дослідження. Значущим є філософський доробок І. Канта, зокрема його трактат «До вічного миру», де сформульовано засади мирного співіснування держав на основі правових норм, інституційної взаємодії та добровільної координації дій. У своїй концепції І. Кант пропонує модель міжнародного порядку – федерації суверенних, незалежних і рівноправних держав, заснованої на дотриманні норм міжнародного договору [1]. Серед ключових принципів «вічного миру» І. Канта можна виокремити невтручання у внутрішні справи інших держав; заборону використання державного боргу для зовнішньополітичних цілей; неможливість ведення війни після укладення мирного договору; пріоритет республіканського устрою держав; федеративний принцип як основу міжнародного права [1].

Хоча ідеї І. Канта здебільшого мають філософський характер, вони стали ідеологічною базою для теорії функціоналізму, яка зосереджується на спільних інтересах і потребах держав у процесі глобальної інтеграції, що реалізується в межах міждержавних інституцій (табл. 1).

Таблиця 1

Проекція принципів «вічного миру» І. Канта на інституційний дизайн НАТО

Принцип «вічного миру» (І. Кант)	Актуалізація в системі НАТО	Нормативне закріплення у Статуті НАТО
1. Республіканська форма правління як гарантія миру	Членами НАТО можуть бути тільки держави, які визнають демократичні цінності, верховенство права, громадянський контроль над збройними силами.	Преамбула; Ст. 2 – розвиток демократичних інститутів та верховенства права
2. Федерація вільних держав як альтернатива анархії міжнародної системи	НАТО є союзом суверенних держав, що делегують частину повноважень для забезпечення спільної безпеки на основі рівності та консенсусу	Ст. 1 – спільні зобов'язання відповідно до Статуту ООН; Ст. 4 – механізм консультацій
3. Заборона накопичення боргу з метою ведення війни	Бюджет НАТО формується на основі прозорого, добровільного та погодженого фінансування, не передбачає фінансування наступальних операцій	Ст. 5 – оборонний характер застосування сили; Ст. 10–11 – умови розширення та добровільного вступу
4. Поступове скасування постійних армій	Збройні сили держав-членів залишаються під національним контролем; залучаються лише за колективним рішенням	Ст. 3 – внесок кожної держави у спільну обороноздатність; Ст. 5 – принцип колективної оборони
5. Заборона втручання у внутрішні справи інших держав	Дотримання суверенітету кожного члена; жодна держава не має переваги чи домінуючої ролі	Ст. 1 – повага до суверенітету; Ст. 8 – заборона членства в несумісних організаціях
6. Гарантії миру через відкритість договорів і публічність політики	Прозора процедура прийняття рішень, обов'язковість консенсусу, відкритість щодо бюджету, місії та стратегій	Преамбула; Ст. 2 – політична співпраця та обмін інформацією; Ст. 9 – створення Північноатлантичної Ради

Джерело: побудовано на основі [1, 2]

Важливою аналітичною основою для осмислення функціонування фінансових механізмів у багатонаціональних безпекових структурах стали праці Д. Мітрані, який розвинув ідеї функціоналізму в міжнародних відносинах. Дослідник розглядав міжнародні організації як механізми поступової інтеграції держав для розв'язання спільних технічних, економічних чи інших завдань, які згодом набувають

політичного значення [3]. Ідеї Д. Мітрані заклали підвалини для розуміння фінансових механізмів як одного з ключових елементів міждержавної кооперації, де фінансування спільних ініціатив розглядається як чинник довіри, відповідальності й стабільності. У контексті діяльності НАТО концепція функціоналізму дозволяє інтерпретувати фінансовий механізм не лише як технічний інструмент

розподілу витрат, а як динамічний інституційний засіб забезпечення згуртованості Альянсу, підтримки його місій, адаптації до глобальних викликів і збереження стратегічної рівноваги між державами-членами.

Як зазначають Д. Лонг та Л. Ешворт, функціоналізм був однією з визначальних течій у теорії міжнародних відносин протягом понад півстоліття. За цей час підхід неодноразово модифікувався, зазнавав критики та переосмислення, залишаючись, однак, доволі впливовим у сфері дослідження механізмів глобального управління. Дослідники вважають, що у своїй первісній формі функціоналізм був зосереджений, насамперед, на ідеї побудови більш мирного та стабільного світового порядку шляхом створення спеціалізованих міжнародних організацій [4].

Згодом концепцію функціоналізму почали активно застосовувати для формування інституційної архітектури таких міждержавних утворень, як Європейський Союз, а також міжнародних міжурядових організацій системи ООН, зокрема її спеціалізованих установ. Наприклад, діяльність ЮНЕСКО, ВООЗ, Міжнародного валютного фонду або Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) демонструє, як поступове розв'язання галузевих проблем у сфері освіти, охорони здоров'я, фінансової стабільності чи продовольчої безпеки створює передумови для політичної координації та зміцнення міжнародної співпраці. Разом з тим, як свідчать праці Д. Мітрані, функціоналізм не обмежується винятково питаннями інституційної координації. У дослідженнях науковця порушуються також глибинні причини воєн, природа націоналізму, особливості переходу від аграрної до індустріальної економіки, що дає змогу розглядати функціоналізм як універсальний підхід до аналізу світового порядку [3].

Після Другої світової війни функціоналісти та неофункціоналісти акцентували на зростаючій ролі міжурядових структур у формуванні міжнародної політики співпраці, здатної поступово витіснити силові підходи до врегулювання конфліктів. Теорія неофункціоналізму, відома також як теорія регіональної інтеграції, була розроблена Е. Хаасом і зосереджувала увагу на механізмах міждержавної співпраці. Науковець обґрунтував концепцію «переливу функцій» (*spillover*), згідно з якою ефективна координація в окремих функціональних сферах, зокрема економічній чи фінансуванні, неминує стимулює інтеграційні процеси в ширших політичних вимірах [5]. Як зазначає О. Бініджі, «...«*spillover*» відбувається тоді, коли ключові гравці усвідомлюють, що цілі початкової наднаціональної політики неможливо досягти без розширення управлінських компетенцій у функціонально пов'язаних сферах» [6].

Загалом неофункціоналізм описує та пояснює процес регіональної інтеграції з огляду на взаємодію трьох причинно-наслідкових факторів: зростання економічної взаємозалежності між країнами; посилення їх організаційної спроможності вирішувати спори та будувати міжнародні правові відносини; формування наднаціональних ринкових правил, що замінюють національні регуляторні режими [7]. Після підписання Маастрихтського договору [8] відбулася поява нових течій у межах теорії

неофункціоналізму, зокрема інституціоналізму, конструктивізму та нео-неофункціоналізму. Хоча не всі з них прямо ідентифікуються як неофункціоналістські, ці підходи вдосконалили оригінальну концепцію та сприяли глибшому розумінню процесів прийняття рішень і розширення наднаціонального управління в рамках європейської інтеграції [9]. Актуалізація та методологічна адаптація неофункціоналізму в нових політичних контекстах свідчить про його тривалу евристичну цінність для аналізу взаємодії держав з наднаціональними інституціями. Саме така теоретична еволюція наближає неофункціональний підхід до дослідження фінансового механізму НАТО, у якому ефективне управління ресурсами розглядається як каталізатор політичної консолідації та інституційного поглиблення Північноатлантичного альянсу.

У *теорії інституційного лібералізму*, яку запропонував Р. Кеохейн, послідовно обґрунтовується важливість міжнародних інституцій для стабілізації світової системи, у якій панує анархія міждержавних відносин. Дослідник стверджує, що «...навіть за відсутності єдиного глобального гегемона, держави можуть співпрацювати на основі спільних інтересів, якщо між ними діє ефективна інституційна архітектура, що мінімізує транзакційні витрати, підвищує прозорість та забезпечує передбачуваність поведінки» [10]. Науковець доводить, що міжнародні організації, зокрема НАТО, не лише віддзеркалюють баланс сил, а й впливають на нього, формуючи сталі правила взаємодії, механізми узгодження рішень і моніторингові процедури, що обмежують деструктивну поведінку учасників. В умовах зростаючої складності міжнародних відносин, фінансовий механізм таких організацій постає не лише як інструмент розподілу витрат, але й як інституційний регулятор солідарності та політичної відповідальності країн-членів [11].

У межах теорії інституційного лібералізму Р. Кеохейна ключове значення має поняття інституційної взаємозалежності, що означає формування стійких форм взаємодії між державами на основі усталених норм, процедур і механізмів координації. Ця взаємозалежність базується на припущенні, що члени міжнародних союзів, зокрема таких як НАТО, беручи участь у функціонуванні цих структур формують передбачувані моделі поведінки, які закріплюють зобов'язання кожного члена щодо обсягів фінансування, участі у спільних ініціативах та розподілу функціональної відповідальності [12].

У контексті формування та функціонування фінансового механізму НАТО інституційна взаємозалежність проявляється у закріпленні нормативних зобов'язань щодо обов'язкових та добровільних внесків, участі в багаторічних інвестиційних програмах (таких як NSIP – NATO Security Investment Programme), а також у механізмах узгодження бюджетних пріоритетів і стандартів прозорості фінансової звітності [10]. Така взаємозалежність забезпечує не лише функціонування бюджетного процесу Альянсу, а й слугує інструментом політичної солідарності, посилюючи колективну відповідальність за фінансування спільної оборонної політики та стабільність усієї організації в умовах зростаючих глобальних викликів.

Значний внесок у теоретичне осмислення

інституційного лібералізму та механізмів міждержавної координації зроблено Дж. Раггі, зокрема в його фундаментальній праці «*International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order*» [13]. У межах концепції «вкоріненого лібералізму», запропонованої вченим, міждержавна співпраця розглядається як компроміс між лібералізацією економічної взаємодії та збереженням автономії держав у внутрішньому політико-економічному управлінні. Такий підхід дозволяє інтерпретувати міжнародні режими, включно з фінансовими механізмами, як інституціоналізовані форми регулювання, які підтримують стабільність і передбачуваність у глобальній системі [13].

У контексті дослідження фінансового механізму діяльності НАТО ця теорія дає можливість розглядати бюджетне управління Альянсу як елемент вкоріненого ліберального порядку, в межах якого держави погоджуються на часткову передачу повноважень наднаціональним структурам заради досягнення колективної безпеки та розподілу ресурсів. Водночас механізми фінансової координації в НАТО зберігають баланс між інституційною інтеграцією та збереженням національного суверенітету держав-членів, що повністю відповідає логіці вкоріненого лібералізму, визначеної Дж. Раггі.

Вагомими є підходи до осмислення інституційного лібералізму, сформульовані у працях Дж. Найа та Б. Руссета. У монографії «*Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*» Дж. Най обґрунтовував: «...сила держави в сучасному міжнародному середовищі визначається не лише військово-політичними ресурсами, а й здатністю формувати порядок через інституції, правила і переконання» [14]. Подальший розвиток ця ідея отримала у його концепції «м'якої сили», згідно з якою ключову роль у формуванні глобального впливу відіграє інституціональна привабливість, культурна легітимність та здатність до залучення партнерів без примусу [15].

Доповненням до цього є концепція демократичного миру, представлена Брюсом М. Руссетом, зокрема у працях «*Grasping the Democratic Peace*» [16] та «*Triangulating Peace*» [17] у співавторстві з Дж. Онілом. Автори підкреслюють, що демократії рідше конфліктують одна з одною і частіше вступають у кооперацію в рамках інституціоналізованих режимів. У цьому контексті НАТО постає як інструмент політичної інтеграції демократичних держав, де фінансовий механізм є не лише технічним, а й стратегічно-інтегративним ресурсом для забезпечення стійкості та згуртованості Альянсу.

К. Уолтц, автор неореалістичної парадигми міжнародних відносин, стверджує, що структурні чинники, зокрема анархічний характер міжнародної системи та розподіл міждержавних сил, визначають логіку зовнішньополітичної поведінки держав. Його концепція «балансу сил» пояснює, що в межах безпекових союзів, таких як НАТО, ресурси розподіляються не лише на основі політичних чи ідеологічних міркувань, а насамперед відповідно до структурних імперативів, покликаних забезпечити протидію системним загрозам або зберегти статус-кво [18]. Відтак аналіз фінансових механізмів Альянсу має враховувати не лише характер і обсяг грошових потоків, а й їхню роль у підтриманні балансу сил у

міжнародній системі.

Важливий теоретичний внесок у розуміння багаторівневої взаємодії міжнародних інституцій зроблено Е. Остром, яка у межах дослідження «*Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*», запропонувала концепцію поліцентричного управління. В її основі лежить ідея про те, що ефективне управління спільними ресурсами (*common-pool resources*) можливе не через централізовану владу, а через децентралізовану, багатоваріантну систему управлінських осередків, які взаємодіють, адаптуються й саморегулюються [19]. Цей підхід є надзвичайно релевантним для аналізу фінансового механізму діяльності НАТО, оскільки бюджетна архітектура Альянсу базується на принципах розподіленої відповідальності, інституційної координації між країнами-членами та гнучкості у використанні ресурсів у кризових умовах. Поліцентризм у розумінні Е. Острома дозволяє пояснити, чому багаторівневі структури прийняття рішень НАТО є не слабкістю, а джерелом стійкості та резильєнтності у фінансовому управлінні оборонним сектором у межах міждержавного альянсу.

Однією з фундаментальних концепцій, яка пояснює особливості функціонування багатонаціональних об'єднань, зокрема таких як НАТО, є теорія колективних дій, запропонована М. Олсоном у класичній праці «*The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*» [20]. На думку М. Олсона, існування спільного інтересу серед індивідів або держав не гарантує їх активної участі у спільних діях. Якщо відсутні відповідні стимули або механізми примусу, індивіди можуть прагнути до максимізації особистої вигоди шляхом мінімізації власних витрат, сподіваючись на внесок інших учасників. Така поведінка формує «ефект безбилетника» (*free-rider problem*), який значно ускладнює досягнення ефективного колективного результату [20].

У контексті НАТО ця проблема проявляється в дисбалансі між рівнем фінансових зобов'язань і фактичним внеском окремих країн-членів. Попри наявність формальних домовленостей, зокрема прагнення досягнення оборонних витрат на рівні не менше ніж 2% ВВП, частина держав систематично не виконує ці орієнтири, що створює асиметрію у фінансовому навантаженні на союзників. Такий стан справ особливо загострюється в періоди кризових викликів, коли зростає потреба у спільному реагуванні, але не всі учасники мають однакову мотивацію до фінансування.

Інституційна відповідь НАТО на вказану проблему полягає у створенні багаторівневої системи фінансового управління, яка передбачає: розподіл витрат на колективну оборону між членами за визначеними формулами; використання як обов'язкових (*common-funded*), так і добровільних (*national-funded*) бюджетних механізмів; прозорість у бюджетуванні, стандартизовані процедури планування витрат, а також політичний тиск з боку ключових донорів Альянсу (зокрема США) на партнерів, які відстають від прийнятих зобов'язань [21]. Таким чином, фінансова архітектура НАТО виконує антиолсонівську функцію, знижуючи ймовірність виникнення ефекту «безбилетника» шляхом нормативного врегулювання, політичного впливу та побудови механізмів фінансової

солідарності, які водночас залишають простір для автономії держав у прийнятті рішень щодо національного фінансування.

У контексті дослідження фінансового механізму діяльності НАТО доцільним є залучення методологічного апарату інституціональної економіки, зокрема концепцій О. Вільямсона та Д. Норта, як таких, що забезпечують глибоке розуміння взаємодії формальних і неформальних інститутів у міждержавних організаціях. Д. Норт у своїх працях розглядає інститути як систему формальних правил (правові норми, договори, організаційна структура) та неформальних обмежень (звичаї, соціальні норми, моделі поведінки), що формують інституційну матрицю економічної взаємодії [22]. У цьому аспекті НАТО постає як складна інституціональна структура, у межах якої формуються стабільні правила фінансової поведінки, закріплюється довіра між учасниками альянсу, а також реалізується фінансова траєкторія оборонного бюджету.

Фінансовий механізм НАТО крізь призму інституціонального підходу в умовах розширення передбачає не лише перегляд бюджетних пріоритетів, а й трансформацію інституційної архітектури, здатної підтримувати ефективну взаємодію між старими й новими членами альянсу. Із позицій теорії транзакційних витрат О. Вільямсона, ключовим завданням є мінімізація витрат координації фінансових рішень шляхом запровадження таких інструментів, як створення єдиного оборонного фонду або «НАТО-банку», централізоване управління фінансовими потоками на спільні цілі (інфраструктура, логістика, закупівлі), використання міждержавних контрактів із жорсткими зобов'язаннями [23]. О. Вільямсон, розвиваючи ідеї транзакційного підходу, наголошує на необхідності аналізу витрат, пов'язаних з укладанням, виконанням і контролем контрактів (*transaction costs*) [24]. У випадку НАТО ці витрати репрезентуються у вигляді проблем з координацією оборонного фінансування між країнами-членами, асиметрії інформації, ризику опортуністичної поведінки, а також необхідності забезпечення ефективного інституційного вибору між ринком, ієрархією або гібридними формами управління спільними фінансовими ресурсами.

Такий підхід дозволяє уникнути надлишкових витрат на переговорах, зменшити ризик дублювання функцій і підвищити передбачуваність оборонного планування. Із погляду інституційної теорії Д. Норта, запропоновані механізми сприяють формуванню нових формальних правил та стабілізації неформальних очікувань (наприклад, солідарності в бюджетних зобов'язаннях), що є критично важливими в умовах стратегічного розширення НАТО [22]. Таким чином, застосування інституціонального підходу дозволяє не лише оцінити ефективність наявного фінансового механізму НАТО, а й запропонувати шляхи його адаптації в умовах розширення.

Вплив теоретичних підходів міжнародних відносин на формування фінансової архітектури НАТО проілюстровано у табл. 2.

Окрім вищезазначених концепцій цінною вбачається *конструктивістська парадигма*, яка дозволяє осмислити глибинні соціальні та нормативні чинники формування міждержавних безпечових об'єднань.

Витоки конструктивістської думки у сфері безпеки закладені у працях провідних представників конструктивізму, зокрема Р. Джепперсона, А. Вендта, М. Фіннемора, П. Катценштейна. У межах цих досліджень було доведено, що норми, ідентичність і соціальні уявлення є не менш важливими чинниками міжнародної політики, ніж матеріальні інтереси чи воєнна сила, а сфера безпеки може бути ефективно інтерпретована крізь призму міжсуб'єктних утворень [25].

А. Вендт у праці «*Anarchy Is What States Make of It*» обґрунтовував, що «...анархічна природа міжнародної системи не є об'єктивною даністю, а формується через спільні уявлення, ідентичності та практики держав, що дозволяє розглядати її не як застиглу структуру з наперед визначеними інтересами, а як динамічний процес постійної взаємодії, формування та трансформації» [26].

Відповідно до цієї логіки, система міждержавних зв'язків не є заданою, а формується в процесі практик, комунікації та ідентифікації, що, зокрема, проявляється у таких сферах, як безпека, суверенітет та розподіл спільних ресурсів. Ці положення мають безпосереднє відображення у діяльності НАТО, де не лише військова спроможність, а й консолідоване розуміння фінансової відповідальності, зобов'язань і солідарності конструюються як соціальні норми. Саме бюджетні практики, як-от пропорційність внесків, механізми прозорого контролю чи колективне погодження витрат, виступають не лише інструментами управління, але й ключовими механізмами формування колективної ідентичності в межах Альянсу.

Водночас концепція «життєвого циклу норм», розроблена М. Фіннемором і К. Сіккінгом, дозволяє простежити, як певні моделі бюджетного управління стають елементами політичної норми пройшовши три фази: ініціювання (*norm emergence*), поширення (*norm cascade*) та внутрішнє прийняття, як елемент «звичної» поведінки (*norm internalization*) [27]. У контексті НАТО це означає, що такі елементи фінансової політики, як справедливий розподіл витрат, бюджетна дисципліна, механізми колективного фінансування та звітності, пройшли шлях від ініціатив країн-лідерів до усталених правил, які сьогодні вважаються стандартною нормою функціонування Альянсу.

Особливо важливим є розуміння того, що прийняття новими членами НАТО фінансових зобов'язань не є виключно технічним процесом. Коли нові країни приєднуються до фінансових зобов'язань Альянсу, саме соціалізація через норму спільної відповідальності формує нові стандарти поведінки. Ініціативи держав-лідерів з удосконалення фінансової дисципліни можуть бути розглянуті як прояв динаміки нормотворення, де бюджетна архітектура перетворюється на чинник інституційної стабільності. Таким чином, фінансова політика НАТО виступає не тільки інструментом реалізації стратегічних цілей, а й полем трансформації ідентичностей, де країни-члени формують себе як відповідальних учасників міжнародної безпекової спільноти.

Таблиця 2

Вплив теоретичних підходів міжнародних відносин на формування фінансової архітектури НАТО

Теоретичний підхід	Ключові автори	Основні ідеї	Вплив на формування фінансового механізму НАТО	Прояв у практиці фінансового механізму НАТО
Функціоналізм	І. Кант, Д. Мітрані	Інтеграція через спільні (технічні / економічні) інтереси	Фінансові інструменти як каталізатор міжурядової взаємодії без політичної централізації	Фінансування операцій та спільних проєктів, що стимулюють інтеграцію
Неофункціоналізм	Е. Хаас	«Перелив» інтеграції з економічної до політичної сфери	Через спільне фінансування оборонних ініціатив формується політична солідарність та спільна ідентичність	Бюджет НАТО як платформа для консолідації рішень і зміцнення політичної єдності
Ліберальний інституціоналізм	Р. Кеохейн, Д. Най	Інститути сприяють кооперації, знижують витрати та забезпечують передбачуваність	НАТО як стабільна структура координації фінансових ресурсів з високою легітимністю і процедурною чіткістю	Регламентоване планування, розподіл внесків, аудити, фінансові комітети
Вкорінений лібералізм	Дж. Раггі	Посилення глобальної координації з національним суверенітетом	Збереження суверенного впливу країн-членів на власні внески при одночасній участі в централізованому бюджеті	Принцип «справедливого внеску» (<i>fair share</i>), участь держав у бюджетному голосуванні
Неореалізм	К. Уолтц	Держави діють, керуючись національним інтересом в анархічній системі	Розподіл фінансових зобов'язань відображає баланс сил і пріоритети великих гравців	Варіативність у внесках, політичний тиск у контексті « <i>burden-sharing</i> »
Поліцентризм	Е. Остром	Децентралізоване, багаторівневе управління через мережі	НАТО функціонує як мережа з гнучкою архітектурою управління фінансовими потоками на декількох рівнях	Децентралізоване співфінансування: цивільний, військовий бюджети, NSIP, цільові фонди
Колективних дій	М. Олсон	Участь у колективних проєктах характеризується « <i>free-rider problem</i> »	Необхідність розробки механізмів забезпечення справедливого розподілу витрат та обмеження бездіяльності окремих учасників	Впровадження оцінки внесків, регулярні звіти про виконання фінансових зобов'язань
Інституціоналізм	О. Вільямсон, Д. Норт	Роль формальних правил, контрактів і норм у підвищенні ефективності	Визначає важливість прозорих правил розподілу ресурсів і довгострокової стратегії	Формалізація процедур у бюджетному регламенті НАТО, аудиторські служби

Джерело: побудовано на основі [21]

У цьому контексті конструктивістський підхід дозволяє зробити висновок, що фінансова структура НАТО є не лише відображенням матеріальних інтересів держав-членів, а й результатом соціальних процесів, які конструюють цінності, інститути та поведінкові стандарти у сфері безпеки. Відтак, трансформації у сфері фінансової політики Альянсу в умовах його розширення слід розглядати не лише з погляду функціональності, а й як прояв ширших процесів соціального структурування міжнародного порядку.

Аналіз наукових підходів свідчить, що дослідження фінансового механізму НАТО потребує комплексного підходу, який враховує як філософські засади міжнародної безпеки, так і практичні інструменти її фінансування. У цьому контексті пропонується багаторівнева концептуальна модель, яка відображає логіку побудови фінансово-інституційного середовища Альянсу. Вона ґрунтується на послідовному переході від світоглядних принципів до конкретних управлінських рішень. Така модель дозволяє інтегрувати результати теоретико-методологічного аналізу з емпіричними проявами функціонування фінансової архітектури НАТО (табл. 3).

Запропонована модель базується на ієрархічному підході, що дозволяє поєднати філософські, методологічні, теоретичні, інституційні та практичні виміри. Такий багаторівневий підхід забезпечує глибину наукового аналізу й адекватність інтерпретацій, що особливо важливо в умовах складної багаторівневої архітектури сучасної безпекової політики та фінансової взаємодії у рамках НАТО. Концептуальна модель фінансового механізму НАТО, подана через п'ятирівневу структуру, дозволяє системно охопити всі ключові виміри цього явища від філософсько-нормативних засад до прикладної реалізації фінансових інструментів. Вона підкреслює, що фінансування безпеки в межах НАТО не зводиться до суто бухгалтерського процесу, а є складовою складної інституційно-політичної архітектури, де моральні засади, політичні доктрини, теоретичні моделі та практичні механізми взаємодіють у єдиному аналітичному полі. Отже, ця модель не лише структурує дослідницький процес, а й відкриває нові перспективи для глибшого теоретико-методологічного осмислення фінансової архітектури сучасних міжнародних організацій.

Таблиця 3

Концептуальна модель формування фінансової архітектури НАТО

Рівень	Змістове наповнення	Роль у дослідженні
Філософський	Ідеї І. Канта про «вічний мир», моральний імператив, космополітичне право, глобальну відповідальність	Формує нормативно-етичне підґрунтя міжнародної безпекової кооперації, що легітимізує потребу у спільному фінансуванні колективної безпеки
Методологічний	Системний, структурно-функціональний, інституціональний, порівняльний підходи; методи контент-аналізу, кейс-стаді, економікоматематичний, розрахунково-конструктивний	Забезпечує наукову інструменталізацію процесу пізнання складних міжнародних фінансових механізмів і структурування фінансової архітектури Альянсу
Теоретичний	Функціоналізм, неофункціоналізм, неореалізм, інституціоналізм, конструктивізм, лібералізм, поліцентризм	Визначає концептуальні рамки інтерпретації безпекових і фінансових процесів у НАТО, пояснюючи динаміку інтеграції, розширення та фінансової солідарності
Інституційний	Організаційна структура Альянсу; Північноатлантична Рада; Комітет з питань бюджету; правила формування, ухвалення та розподілу спільного бюджету	Розкриває, як інституції НАТО забезпечують узгодженість, прозорість, ефективність і підзвітність фінансових рішень в умовах багатонаціональної взаємодії
Інструментальний (практичний)	Спільний цивільний і військовий бюджети; інвестиційна програма (NSIP); внески держав-членів; трастові фонди; механізми аудиту, фінансового моніторингу та звітності	Демонструє практичну реалізацію фінансування безпеки у НАТО через конкретні фінансові механізми, що підтримують операційні та стратегічні цілі Альянсу

Джерело: дослідження автора.

Висновки. Встановлено, що фінансовий механізм НАТО сформувався на перетині різних теоретичних підходів, кожен з яких зробив специфічний внесок у його концептуалізацію та функціональну архітектуру. Доведено, що функціоналізм і неофункціоналізм стали основою для формування фінансових інструментів НАТО як засобу інтеграції без потреби у політичній централізації, тоді як ліберальний інституціоналізм забезпечив інституційну стабільність і передбачуваність фінансових процедур Альянсу. Обґрунтовано, що «вкорінений лібералізм» і неореалізм пояснюють баланс між національними інтересами та спільною відповідальністю країн-членів Північноатлантичного альянсу, що проявляється у принципах «справедливого внеску» та колективному обговоренні процедури розподілу фінансового навантаження. Встановлено, що поліцентризм і теорія колективних дій розкривають виклики децентралізації та необхідність застосування

механізмів протидії фінансово-невідвальному країнам-членам Альянсу через транспарентність фінансової інформації, аудит і моніторинг.

Доведено, що інституціоналізм заклав основу для формування такої системи фінансування НАТО, де формальні правила та аудиторські процедури забезпечують її ефективність і легітимність. Обґрунтовано, що концептуальне поєднання різних підходів дозволяє НАТО гнучко адаптувати фінансовий механізм до змін у міжнародному безпековому середовищі. Встановлено, що наявність складної багаторівневої структури фінансування НАТО відображає не лише еволюцію альянсу, але й трансформацію глобального порядку. Доведено, що поєднання філософських, методологічних, теоретичних, інституційних та практичних підходів забезпечує глибину наукового аналізу фінансової архітектури НАТО.

Список використаних джерел:

1. Кант І. (2022). Вічний мир. URL: <https://surl.lu/bglesv>.
2. Північноатлантичний договір (Вашингтон, 4 квітня 1949 р.). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text.
3. Mitrany, D.A (1943). Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization. London: Royal Institute of International Affairs. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000140386>.
4. Long, D., & Ashworth, L.M. (1999). Working for Peace: the Functional Approach, Functionalism and Beyond. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-27055-2_1.
5. Neofunctionalism. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Neofunctionalism?utm_source=chatgpt.com#cite_note:-1-1.
6. Binici, O. (2022). European Integration Theory in Times of Crises: Updating 'the Old Debate' with a Morphogenetic Approach. Europolity: Continuity and Change in European Governance. 16: 5. URL: https://cejiss.org/images/issue_articles/2020-volume-14-issue-4/cejiss-14-4-4-binici.pdf. DOI: <https://doi.org/10.51870/CEJISS.140401>.
7. Alec Stone Sweet & Wayne Sandholtz (1997). European integration and supranational governance. Journal of European Public Policy, No. 4(3). Pp. 297–317. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501769780000011>.

8. Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht. Official Journal of the European Communities, (7 February 1992). URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/eu/1992/en/16882>.
9. Binici, Ö. (2020). Expanding European Integration towards the Western Balkans in Times of Crises: A Neo-Functionalist Examination. *Central European Journal of International and Security Studies*, No. 14(4). Pp. 75–98. DOI: <https://doi.org/10.51870/CEJISS.140401>.
10. Keohane, R.O., & Martin, L.L. (1995). The Promise of Institutional Theory. *International Security*, No. 20(1). Pp. 39–51. URL: <https://www.jstor.org/stable/2539214?origin=crossref>.
11. Keohane, R.O., & Nye, J.S. (2001). Power and Interdependence. URL: <https://salo.li/Bf99478>
12. Keohane, R.O. (2002). Power and governance in a partially globalized world. Routledge. URL: <https://salo.li/1De3B8a>
13. Ruggie, John Gerard (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, Vol. 36. Iss. 2. Pp. 379–415. URL: <https://salo.li/33949eE>
14. Nye, J. (1990). Bound to lead: The changing nature of American power. URL: <https://www.kropfpolisci.com/exceptionalism.nye.pdf>.
15. Nye, J. (2004). Soft Power. URL: <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2020/02/joseph-s-nye-jr-soft-power.pdf>.
16. Bruce Russett (1994). Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. monograph. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7rqf6>.
17. Russett, B., Oneal, J.G. (2000). Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations. New York: W.W. Norton, Chapters 2–5. URL: <https://salo.li/172CbC7>
18. Kenneth N. Waltz. (1964). The Stability of a Bipolar World. *Daedalus*, Vol. 93. No. 3. Pp. 881–909 URL: https://www.researchgate.net/publication/282882843_THE_STABILITY_OF_A_BIPOLAR_WORLD.
19. Ostrom, E. (1990). Governance the Commons. URL: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf.
20. Olson, M. (1965). The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups, With a New Preface and Appendix. Cambridge, MA: Harvard University Press, 186 p. URL: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674537514>
21. NATO Financial Regulations and Rules of the Military Budget and NATO Security Investment Programme (NSIP) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm.
22. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge Univ. Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
23. Williamson, O.E. (1985). The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, URL: <https://ssrn.com/abstract=1496720>.
24. Williamson, O. E. (1972). Transaction Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. *Journal of Law & Economics*, No. 22. Pp. 233–261. URL: <http://www.jstor.org/stable/725118>.
25. Katzenstein, P.J. (ed.). (1996). The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. Columbia University Press. URL: <https://cup.columbia.edu/book/the-culture-of-national-security/9780231104692/>.
26. Wendt, A. (1992). Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, No. 46(2). Pp. 391–425. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>.
27. Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, No. 52(4). Pp. 887–917. URL: <https://www.jstor.org/stable/2601361>.

References:

1. Kant, I. (2022). Vichnyi myr [Eternal peace]. Retrieved from: <https://surl.lu/bglesv>. [in Ukrainian].
2. Pivnichnoatlantychnyi dohovir (Vashynhton, 4 kvitnia 1949 r. [North Atlantic Treaty (Washington, April 4, 1949)]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text. [in Ukrainian].
3. Mitrany, D.A (1943). Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization. London: Royal Institute of International Affairs. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000140386>. [in English].
4. Long, D., & Ashworth, L.M. (1999). Working for Peace: the Functional Approach, Functionalism and Beyond. *International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan, London. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-27055-2_1. [in English].
5. Neofunctionalism. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Neofunctionalism?utm_source=chatgpt.com#cite_note-1-1. [in English].
6. Binici, O. (2022). European Integration Theory in Times of Crises: Updating 'the Old Debate' with a Morphogenetic Approach. *Europolity: Continuity and Change in European Governance*. 16: 5. Retrieved from: https://cejiss.org/images/issue_articles/2020-volume-14-issue-4/cejiss-14-4-4-binici.pdf. DOI: <https://doi.org/10.51870/CEJISS.140401>. [in English].
7. Alec Stone Sweet & Wayne Sandholtz (1997). European integration and supranational governance. *Journal of*

European Public Policy, No. 4(3). Pp. 297–317. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501769780000011>. [in English].

8. Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht. Official Journal of the European Communities, (7 February 1992). Retrieved from: <https://www.refworld.org/legal/agreements/eu/1992/en/16882>. [in English].

9. Binici, Ö. (2020). Expanding European Integration towards the Western Balkans in Times of Crises: A Neo-Functionalist Examination. *Central European Journal of International and Security Studies*, No. 14(4). Pp. 75–98. DOI: <https://doi.org/10.51870/CEJISS.140401>. [in English].

10. Keohane, R.O., & Martin, L.L. (1995). The Promise of Institutional Theory. *International Security*, No. 20(1). Pp. 39–51. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2539214?origin=crossref>. [in English].

11. Keohane, R.O., & Nye, J.S. (2001). Power and Interdependence. Retrieved from: <https://sal0.li/Bf99478>. [in English].

12. Keohane, R.O. (2002). Power and governance in a partially globalized world. Routledge. Retrieved from: <https://sal0.li/1De3B8a>. [in English].

13. Ruggie, John Gerard (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, Vol. 36. Iss. 2. Pp. 379–415. Retrieved from: <https://sal0.li/33949eE>. [in English].

14. Nye, J. (1990). Bound to lead: The changing nature of American power. Retrieved from: <https://www.kropfpolisci.com/exceptionalism.nye.pdf>. [in English].

15. Nye, J. (2004). Soft Power. Retrieved from: <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2020/02/joseph-s-nye-jr-soft-power.pdf>. [in English].

16. Bruce Russett (1994). Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. monograph. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt7rqf6>. [in English].

17. Russett, B., Oneal, J.G. (2000). Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations. New York: W.W. Norton, Chapters 2–5. Retrieved from: <https://sal0.li/172CbC7>. [in English].

18. Kenneth N. Waltz. (1964). The Stability of a Bipolar World. *Daedalus*, Vol. 93. No. 3. Pp. 881-909 Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/282882843_THE_STABILITY_OF_A_BIPOLAR_WORLD. [in English].

19. Ostrom, E. (1990). Governance the Commons. Retrieved from: https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf. [in English].

20. Olson, M. (1965). The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups, With a New Preface and Appendix. Cambridge, MA: Harvard University Press, 186 p. Retrieved from: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674537514>. [in English].

21. NATO Financial Regulations and Rules of the Military Budget and NATO Security Investment Programme (NSIP) Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm. [in English].

22. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge Univ. Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>. [in English].

23. Williamson, O.E. (1985). The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=1496720>. [in English].

24. Williamson, O. E. (1972). Transaction Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. *Journal of Law & Economics*, No. 22. Pp. 233–261. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/725118>. [in English].

25. Katzenstein, P.J. (ed.). (1996). The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. Columbia University Press. Retrieved from: <https://cup.columbia.edu/book/the-culture-of-national-security/9780231104692/>. [in English].

26. Wendt, A. (1992). Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, No. 46(2). Pp. 391–425. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020818300027764>. [in English].

27. Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, No. 52(4). Pp. 887–917. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2601361>. [in English].